

TÜRKMENIŇ RUHY ÄLEMINIŇ BEÝİK DAGY

Beýik akyldar Magtymguly Pyragy türkmeniň keramatly ruhunyň kuwwatly sütünüdir. Edebi mirasymyza uly sarpa goýýan hormatly ýurt Baştutanymyz öz çykyşlarynda beýik Magtymgulynyň döredijiliginiň gymmatyna ýokary baha bermek bilen, ol gymmatlyklary ylmy taýdan seljerip, asyl nusgasyny halka ýetirmegiň zerurlygyny hemişe nygtap gelýär.

Beýik şahyryň kalplara kuwwat berýän, adamzady ynsanperwerlige, hoşniýetlilige, ahlak arassalygyna, ruhubelentlige, agzybirlige çagyran akyl-parasada ýugrulan dürdäne setirleri türkmen halkynyň egsilmez ruhy gymmatlygydyr, tükeniksiz hazynasydyr. Ol hazynanyň gymmatyna düşünmek, akyl ýetirmek üçin, onuň ynsan aladasyna ýugrulan dürdäne pentlerini öz içine alýan sygyrlaryny gaýtalap-gaýtalap okabermeli. Her gezegem täze pikirleriň üstünden barylýar.

Edebiýatyň Magtymgula çenli ösüş taryhynda halkyň durmuşyny, pajygaly döwrüň bir-birinden möhüm wakalaryny Pyragy ýaly içgin, çuň şöhlelendiren şahyry tapmak kyn.

Türkmen edebiyatynda ilkinji bolup tutuş bir halkyň aň-paýhasyny, hüý-häsiýetini açan, bütün döredijiligini, hany-manyny, şirin janyny il-gününe bagyş eden, öz ýaşan zamanasynyň gapma-garşylyklaryny, pajygaly durmuşyny, türkmen halkynyň agyr külpetli göreş ýoluny, döwrüň syýasy-durmuş ýagdaýlaryny, keşbini bütün gapma-garşylyklary, çylşyrymlylyklary bilen şöhlelendiren Beýik Magtymguly edebiyaty halkyň hyzmatynda goýupdy. Ol sygryýeti jemgyýetçilik durmuşynyň agyryly meseleleriniň içinden syzylp çykan halky poeziýa öwürüdi.

Magtymgulynyň ýaşan döwründe türkmeniň syýasy-ykdysady taýdan bütewi döwletiniň, harby güýjüniň bolmazlygy käbir goňşy döwletleriň süteminden ejir çekmegine sebäp bolupdy. Tire-taýpa agzalalyklary türkmen topragyny talamak üçin daşky düşmanlara has-da amatly şert döretmek bilen, köp derejede, türkmenleriň başynyň birikmegine päsgelçilik beripdir.

Bu ýowuz hakykaty şahyr tutuş döredijiliginde Magtymguly bolup açypdy. Muny şahyryň:

Daglarda bent boldy siller,
Ösmeý galdy gelen ýeller,
Gürgen, gökleň ajap iller,
Ýagydan güzere döndi.¹

Ýa-da:

Otly lybas geýen göwün yşklar,
Şasyz ýowuz düşen tagty köşkler².

– ýaly setirleriň mysallarynda-da görmek bolýar. Akyldaryň köptaraply döredijiliginiň agramly bölegini il-ýurt, watançylyk, erkinlik, agzybirlik, birleşip bütewi döwlet gurmak, ony adyl şanyň dolandyrmagy ýaly düýpli meseleleriň orun tutmagy döwrüň talaby, halkyň erk-islegi bilen baglydy.

Agzybirlik her döwürde-de asuda ýaşaýşyň, rysgal-bereketiň gözbaşydy. Diňe agzybirlik, birleşmek ýoly bilen ýagty geljege baryp bolýardy.

Watany goramak, mert ýigitleriň waspy, şonuň bilen birlikde halky bir-birine söýget bolar ýaly ynsanperwerlige, adamkärçilige, hany-begi adalatlylyga, penakärlige çagyrmak, ýamany ýazgarmak, galyberse-de, olarda durmuşa söýgi döretmek, erkana bitewi döwleti arzuwlap geljege umyt döretmek, adalatly ýoly ykrar etmek, oňa çagyrmak, şonuň bilen birlikde adamyň öz adamlyk mertebesini gormak, belent tutmak – bularyň hemmesi Magtymgulynyň eserleriniň çeper mazmunyny düzýär:

Magtymguly, bu kyýamat,
Goýdy başyma çoh apat.
Türkmen ilim, eý, adamzat,
Azat il, güzer gözlär men.³

Magtymgulynyň ynsan, ynsanyýet aladasyna gurşalan «Gözlär men» goşgusyndan alnan bu bent bütin hakykaty açyp dur. Şahyryň «Türkmen binasy», «Gözlär men», «Il bilen» ýaly goşgulary onuň türkmen halky, onuň bütewiligi hakyndaky arzuw-islegleriniň şaýadydyr.

¹ Magtymguly. Eserler ýygynyndysy, I jilt, Aşgabat, MGI, 2013, 94 sah.

² Şol ýerde, I jilt, 74 sah.

³ Şol ýerde, I jilt, 18 sah.

Agzalalyklaryň, syýasy göreşleriň netijesinde ysgyndan gaçan halkyny ruhy we ahlak taýdan galkyndyrmak üçin, uly ýüki gerdenine atyp, döwrüň soňsuz muşakgatlyklaryndan çykalga agtaran şahyr üçin, söz uly ýaragdy. Söz bilen halky şol agyr ýagdaýdan çykarjak, halkyň göwnüni galkyndyrjak ýoly tapmalydy. Halky şol ruhy gahatlykdan alyp çykyp, ajap eýýama gönükdirmelidi.

Şeýlelikde, şol agyr döwürde il-ýurt aladasyňy gerdenine götermek bilen Magtymguly ruhy ýolbaşça öwrülipdi. Ol döredijiliginiň mazmunyny ynsana gönükdiripdi. Onuň eserleriniň özeni il aladasy, adam ykbalý bilen bagly bolupdy. Ol adamyň ynsanlyk mertebesini belende göteripdi. Şoňa görä-de Magtymguly bir halka degişli bolmak bilen, ähli döwre hem degişlidi. Öz ýaşan döwrüniň durmuş-syýasy ýagdaýyna çuňňur akyl ýetirip, ony zehininde durlap, döwrüň jemgyýetçilik keşbini бүтін gapma-garşylyklary bilen çeperçilik taýdan açyk özleşdiren Magtymgulyň «Ýeldim tut» goşgusy-da onuň oýlanmalarýnyň, ideýa hem çeperçilik agtaryşlarynyň netijesidir. Pajygaly döwürde halkyň başyna inip biljek tötänliklerden, bela-betelerden, başy aman, ruhy sagdyn alyp çykmak üçin, on iki süňni bilen göreşen, gözlege çykan şahyryň «Ýeldim tut» goşgusynda ruhube-lentligi, sabyrlylygy ündemek bilen, nazarlaýan baş maksady ynsanyň ynsanlyk mertebesini goramak we belende götermekdir. Bu mesele şygryň süňnünü düzyän baş meseledir. Bu beýik söz ussadyňyň бүтін döredijiliginiň hamyrmaýasy bolup durýan gymmatly taglymdyr.

Beýik Magtymgulyň «Ýeldim tut» goşgusyndaky her setiri, her sözi küt-küt kitaplaryň many-mazmunyna taý gelip, ynsan kalbyny heýjana getirip, onuň ýüregine ýol salyp biljek pähimlerden ybarat:

Aç hem bolsaň, barma ile dilege,
Diy: «Köşkde men, başym barmyş pelege»,
Çölde galsaň hiç tapmaýan kölege,
Erem bagy içre gamsyz galdym tut.

Ýa-da:

Mätäçligiň Hakdan özge bilmese,
Ol rozygär besdir, açdan ölmese,
Hindi kimin egin-örtüň bolmasa,
Patyşalyk puşş çigne saldym tut.¹

¹ Şol ýerde, I jilt, 510 sah.

Durmuş – göreş. Durmuşda başa her hili müşgil işleriň düşmegi mümkin. Göreşde ýan berme! Sabyr et. Umytly bol, ruhabelent bol. Mätäçlikde kiçelme. Adam öz adamçylyk ornunda gudrat. Şol gudraty, adamçylyk mertebäni gora! Mätäçlikde özüni şa kimin köşkde duý, örtüksizkäň, özüni şa eşiklerinde duý, ýalazy çölde, kölegesiz halda özüni erem bagynda duý, hünärsizmiň, özüni dünýä hünärleriniň eýesi hökmünde duý. Bu ajaýyp taglymlar hem aşakdaky düşündirişe mätäç bolmadyk:

Ýoldaş bolsaň dile düşmez mur bile,
Ýer tapmaýyn, bile ýatsaň mar bile,
Ýigrim alty keret, ýüz müň är bile,
Karun hazynasyn gola saldym tut¹.

Gunt düşen ýaly, mazmuna baý bu setirler çöken göwünleri galkyndyrmagyň çelgisi. Bu adamyň ynsanlyk mertebesiniň belende göterilmesi «Ýagydan güzere dönen ajap ilin» göwnüni görtermek üçin «Akyl gämisini pikir derýasyna gark edip» çykalganyň her taraplaýyn ýoluny agtaran şahyryň ýangynly setirleri gursagyndan, sagdyn, kuwvatly, ynsanperwer ýüreginden gaýnap çykan parasatly pähimi. Bu şahyryň durmuşa synçlygynyň-da ýitilik bilen ýüze çykması. Ol çeperçilik agtaryşlarynyň mazmun täzeçilligi. Ol öňem nygtaýşymyz ýaly, şahyryň aňyrdan çeşme bolup akyp gelip birleşen pikirleriniň, oýlanmalarynyň jemi.

Bütün döredijiligini bala garyp, kuwvatyny goşalandyryp, il-halka, adamzada bagyş eden şahyryň goşgularynyň içinden bu belent taglymlar zer däneleri kimin öwüşgin atyp, setirden-setire, bentden-bende güýçlenip gidýär.

«Ýeldim tut» çeperçilik taýdan akyly haýran edýän täze-täze meňzetmeler bilen baýlaşdyrylan, çuňlaşdyrylan täzeçe agtaryşdy, açyşdy. Şygry şahyr pähiminden ýol salyp, egbarlap barýan kalba dirlilik berýän gudratdy.

Ýetimi göreňde, güler ýüz bergil,
Goldan gelse, oňa tagam duz bergil,
Gamgyny göreňde, ýagşy söz bergil,
Entäni goldara hemaýat ýagşy.²

¹ Şol ýerde, I jilt, 510 sah.

² Şol ýerde, I jilt, 453 s.

Güler ýüz, ýagşy söz adamzadyň bezegi. Ynsan gatnaşyklarynda ruhy kuwwat berýän gudratly güýç. Şonuň üçinem ynsan hoş sözün müşdagy.

Beýik Magtymguly öz pentleriniň ýer tutmagy üçin ildeşleriniň başga tarapyndan hem baryp görýär. Öz pentleriniň ýele sowrulmagyndan ätiýaç edip, mährem ata kimin öz perzentlerine içini dököýär. Ýekeje bent, emma oňa siňdirilen ynsanperwer duýgyny diňe janköýer ussat başaryp biljek.

Eger sen hem bolsaň nerm-u mylaýym,
Mylaýym sen bolsaň, guluň bolaýym,
Gulagyma bergen pendin alayym,
Kişige gaty söz aýdyjy bolma.¹

Her bir pursatda, Magtymgulynyň derejesinde, «gözsüziň gözi bolup», «dilsiziň dili bolup», «il-günüň ýüzi» bolup, öz pentlerini ündemek diňe her taraplaýyn kämillige ýeten ussadyň işi. Beýik şahyryň pähim-paýhasyna eýlenen şireli diliň, täsin-täsin meňzetmeleriniň üsti bilen eýi ýetirilen, many ýüki ýetik şygrylarynyň many-mazmunyny, ideýa gymmatyny açmak üçin her bendini, her setirini däl, her sözünü ýeke-ýeke çingtäp çykmaly. Bu babatda zehinlilikde, söze baýlykda hernäçe belende galanam bolsaň, söz manysyny açmaga edilen synanyşyk has bärden gaýdar. Ol synanyşyk umman kimin giň, çuň mazmunly, gunt düşen ýaly sözleriň, jümleleriň ýanynda guraksy beýan etmeler bolup galar. «Asla adamzada aýy söz urma» diýip, danalyk bilen öwredýän şahyryň eserleriniň meşhurlygam şondadyr. Ýagşy, adalatly, pähimli, halal adam dünýäniň küysegidir. Galyberse-de, ýagşylygy, agzybirligi, halallygy ündeýän eserler haýsy halkyňkydygyna garamazdan, dünýä medeniýetiniň edebi hazynasyny hem baýlaşdyrýan uly hazynadyr.

Ynsan mertebesini goramak, ony belende götermek, ynsanyň bagty, eşreti üçin göreşmek umumadamzat aladasy. Şeýlelikde, beýik şahyr türkmen halkynyň dünýä akyl ýetirişiniň mysalynda şygryýet äleminde umumadamzat meseleleriniň aladasyny edýär. Hut şonuň üçinem Beýik akyldar türkmeniň ruhy dagynyň göz gamaşdyryjy beýik dagydyr.

¹ Şol ýerde, I jilt, 430 sah.